

“1830 OSMANLI-ABD TİCARET ANTLAŞMASI” ÖNCESİ AMERİKA’NIN DİPLOMASİ GİRİŞİMLERİ

Selda KAYAPINAR*

Özet

Bu makalede 1830 Osmanlı-ABD Ticaret Antlaşması Öncesi Amerika’nın Diploması Mücadelesi ele alınmıştır. Çalışmada öncelikle Amerika Birleşik Devletleri’nin, Osmanlı Devleti ile hangi sebeplerle ne zaman diplomatik ilişkilere başladığı ortaya konmuş, ardından Amerika’nın 1820 tarihinden itibaren Osmanlı Devleti ile bir ticaret antlaşması imzalayabilmek için ne gibi mücadeleler verdiği incelenmiştir. Araştırmada İngiltere başta olmak üzere Avrupa devletlerinin Amerika ve Osmanlı Devleti arasında yapılması hedeflenen antlaşmaya uzun yıllar nasıl engel olabildiğine ve Osmanlı diplomasisinin henüz daha o tarihlerde yaşamaya başladığı diplomatik güçsüzlüğe yer verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı-Amerikan İlişkisi, diploması mücadelesi, Karadeniz ticareti, Akdeniz ticareti

DIPLOMACY INITIATIVES OF USA BEFORE “1830 OTTOMAN-US TRADE AGREEMENT”

Abstract

This article addresses the diplomatic struggle of USA before Ottoman-US Trade Agreement in 1830. At first, on which reasons and when USA had began diplomatic relations with Ottoman Empire are introduced and then, beginning from 1820, the efforts of USA in order to sign a trade agreement with Ottoman Empire are investigated. How European countries, England in particular, could manage to prevent an agreement between USA and Ottoman Empire for years and the weakness of Ottoman Empire on diplomacy starting from those days are also considered in this article.

Keywords: Ottoman-US relations, diplomatic struggle, trade on Black Sea region, trade on Mediterranean region

JEL Classification: N4, N7.

* Tarih öğretmeni, Doktora öğrencisi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, seldauraldi@yahoo.com

GİRİŞ

Türk- Amerikan ilişkileri ilk olarak Osmanlı Devleti'ne bağlı Kuzey Afrika Beylikleri yani Garp Ocakları¹ aracılığıyla başlar (Kurat, 1959:8). Garp Ocaklarının, gelirleri arasında; Atlas Okyanusu'nda ve Akdeniz'de kendileriyle anlaşma imzalamayan ülke gemilerine saldırarak ele geçirdikleri ganimetler, oldukça önemli yer tutar. Osmanlı sultanı, bu Ocakların yöneticilerine zaman zaman ferman göndererek anlaşmalı ülke gemilerine ve vatandaşlarına müdahale edilmemesini emretmektedir. Ancak Garp Ocaklarının XVIII. yüzyılın sonlarında Osmanlı Devleti ile bağları iyice gevşer. Bu nedenle Garp Ocaklarının korsanlıklarından korunmak isteyen kimi Avrupa ülkeleri, bu beyliklerle anlaşma yaparak, yıllık vergi ödemeyi kabul ederler.

Amerikan gemileri de bağımsızlıktan önce İngiltere ile Garp Ocakları arasında yapılan anlaşmalar gereğince Akdeniz'e daha rahat gelip gidebilmektedir. Ancak 1783 barışının hemen ardından Amerika Birleşik Devletleri bağımsız bir güç haline geldiğinde Cezayir, ona savaş ilan eder. Çünkü artık İngiltere Akdeniz'e giden Amerikan gemileri üzerindeki himayesini kaldırır. İngiltere ve Fransa yeni bir gücün Akdeniz pazarlarına girmek istemesini kendi çıkarları açısından hoş karşılamaz (Baktıaya, 2010:155; Şıvgın, 2013:93).

1783'te bağımsız bir devlet olarak ortaya çıkan ABD, kısa sürede kendine özgü yapısını oluşturur. Uluslararası ticarî faaliyetlere öncelik veren ABD'nin ticarî faaliyet alanlarından biride Akdeniz bölgesi olur. O dönemde dünya ticaretinde büyük bir yere sahip olan Akdeniz'de söz sahibi olmak, ABD için oldukça önemlidir. Akdeniz'in ABD için diğer bir önemi de ABD'nin temel ihraç ürünlerinden olan buğday, un, mısır, tuzlanmış balığın satışında Akdeniz ülkelerinin büyük yer tutmasıdır (Güler, 2005:230).

Akdeniz'de İngiliz himayesini yitiren ABD, bağımsız bir sultanlık olan Fas ile 1786 yılında karşılıklı bir ticaret ve vergi anlaşması imzalar. On yıl kadar sonra ABD, orijinaleri Türkçe olan anlaşmaları 1795 yılında Cezayir (Shaler, 1830:137-140) ve 1797'de Tunus ile imzalar. 1796'da Trablusgarp ile de benzeri bir anlaşma yapılır (Doğan, 1996:18). Bu anlaşmalara göre, Garp Ocakları, ABD gemilerinin bölgede serbestçe ticaret yapmalarına engel olmayacak, ABD hükümetleri de Garp Ocaklarına her yıl vergi verecektir. Bu gelişmelerin ardından İlk Amerikan ticaret gemisi 1797 yılında İzmir'e, "George Washington" adındaki ilk savaş gemisi de 9 Kasım 1800 tarihinde ziyaret amacıyla İstanbul'a gelir ve padişaha çeşitli hediyeler sunulur. Bu dönemde ABD'nin Osmanlı topraklarında resmî elçisi olmadığı için iki ülke arasındaki ilişkiler, İngiliz konsolosları tarafından yürütülmektedir. ABD,

¹ Osmanlı hakimiyeti altında olan Cezayir, Trablusgarp ve Tunus eyaletleri için kullanılan isimdir.

İngiltere'ye bu hizmeti karşılığı önemli miktarda para ödemektedir (Uçarol, 1995:155).

1.Amerikan Diplomasi Girişimlerinin Başlaması

İzmir limanı ile ticaret yapan Amerikan tacirleri, 1811 yılında, resmî Amerikan görevlilerin yokluğunda, Osmanlı bürokratları ve diğer yabancı ülkelerin tacirleriyle aralarında doğacak meselelerin çözümlenmesi için çalışacak gayri resmî bir yapı kurarlar. Başkanlığını David Offley'in yaptığı Amerikan Ticaretevi, kısa sürede İzmir limanına gelen Amerikalı tacirlerin ilk uğradığı yer haline gelir. Offley bir konsolosun yerine getirmesi gereken tüm görevleri yerine etmektedir (Doğan, 1996:19; Erol, t.y.:10; Güler,2005:232; Şafak, 2003:98,99) .

Amerikan Hükûmeti, Türk-Amerikan ilişkilerini İngiltere'nin gözetiminden kurtarmak amacıyla Osmanlı Devleti'yle doğrudan temasa geçerek onunla bir ticarî antlaşma imzalamak ister ve bu doğrultuda faaliyetlere başlar. 14 Nisan 1820 tarihinde yabancı ülkelerin topraklarından ve sularından zarar görmeden geçebilmesi için Amerika Birleşik Devletleri Başkanı Monroe'nin isteği ve Dışişleri Bakanı John Quincy Adams'ın görevlendirmesiyle, Luther Bradish için bir pasaport çıkartılır (Erol, t.y.:11; Kurat, 1959:13;Martens ve Murhard, 1837²). Bradish kendisine verilen bir takım bilgiler ile yola çıkar. Bradish'ın, 20 Aralık 1820 tarihinde İstanbul'dan Adams'a yazdığı mektuba göre Amerika'nın kendisinden istediği bilgiler şunlardır:

Birleşik Devletler'in çıkarları Babıali ile yapılacak bir ticari ya da dostluk anlaşması ile gözetilecek veya avantaj sağlayacak mıdır? Eğer avantaj sağlayacaksa, bu amacı gerçekleştirmek için en iyi yol hangisidir?

Bradish, İstanbul'a ulaşmasının ertesi birkaç günü içerisinde daha hiçbir iletişim çabasına girişmeden tarafına Dışişleri sorumlusu Reis Efendi tarafından gönderilen bir davet olduğunu iletir. Bu daveti tereddütsüz kabul eder. Bu davetin amacı ise Birleşik Devletler'in böyle bir anlaşmaya olan eğiliminin olup olmadığıdır.

Bradish, ayrıca mektubunda Avrupa ülkelerinin, Babıali ve Birleşik Devletler arasında imzalanacak bir ticari antlaşmaya karşı çıktığını ve bu konuda Babıali tarafından bilgilendirildiğini anlatır. Bu bilgiye göre Avrupalı bir devlet (belgeden bu devletin ismi şu anda silinmiş bir durumdadır) Babıali'yi Birleşik Devletler ve Osmanlı arasında oluşabilecek bir müzakereye karşı yasal, resmi ve ciddi bir şekilde uyarılmış, böyle bir antlaşma yapılırsa, Babıali'ye etkin bir savaş açacağını bildirmiştir. Bradish, Babıali'nin istekleri ve arzuları yerine getirildiğinde bu tür bir anlaşmaya yanaşmaktan korkmayacağına inanmaktadır. Yine de ona göre; direkt bir müzakere yoluna giderek Babıali'nin Avrupa devletleri ile ilişkilerinin kötü

² “John Quincy Adams Onaylı, Bay Luther Bradish için Hazırlanan 14 Nisan 1820 Tarihli Pasaport”

etkilenmemesi amacı ile bu tür müzakere ve anlaşmaların sadece ilgili devletler arasında kalması ve gerekli onaylar alındıktan ve anlaşma tam etkisi ile aktif olduktan sonra ortaya çıkarılması gerekmektedir. Bradish'e göre, Arnavutluk ve Sırbistan'ın pašalıklarının devrim yapması ile birlikte Babıali'nin kaynakları azalmıştır. Babıali bu nedenle; hem iç hem de dış vatandaşlarını aynı zamanda da Avrupa güçleri ile olan ilişkilerini kötüye götürebilecek politiklardan uzak durmaya çalışmakta ve temkinli davranmaktadır. Bradish, mektubunda şu anda Babıali'de etkin olan tek ismin Sultan'ın başkatibi Halet Efendi olduğuna da değinir ve şu bilgileri aktarır:

“Halet Efendi şu anda her ne kadar Birleşik Devletler ile bir ticari anlaşmaya sıcak baksa da kabinesi içerisindeki üyeler de dahil olmak üzere açıkça bu işlemlerin ve görüşmelerin yönetilmesi ve yürütülmesi bu tür bir anlaşmaya karşı çıkacak olan kişi veya kurumların harekete geçmesini sağlayacak ve fikrini değiştirme ihtimaline yol açabilecektir. Böylece fikrinin değişmesi durumunda sadece kendi başına bu müzakerelere bir son getirebilecek ve tüm hükümetin isteğine rağmen anlaşmanın gerçekleşmesini önleyebilecek konumdadır. Bu yüzden de Babıali tarafından da olan istek görüşmelerin olabildiğince direkt ve gizli olmasıdır...”

Bradish mektubunda Adams'a bu tür bir anlaşmanın getireceği tahmini masrafa ilişkin bir tablo hazırlar (Erhan, 2001:116) ve mektupla beraber ek olarak Osmanlı Devleti'nin Fransa, İngiltere ve Venedik ile yaptığı ticari anlaşmaları da gönderir (Martens-Murhard, 1837³).

Osmanlı Devleti ve ABD arasındaki kârlı bir ticaret anlaşmasının yapılabilmesi ile ilgili olarak Bradish gibi görevlendirilmiş bir diğer isim George Bethune English'tir. John Quincy Adams, 2 Nisan 1823 tarihinde Washington'dan, English'e yolladığı mektupla, ondan da seyahati süresince, Amerika Birleşik Devletleri'nin ilgisine sunulacak siyasi ya da ticari bilgileri uygun gördüğü veya güvenli bulunduğu şartlarda gizli mektuplarla kendisini bilgilendirmesini ister (Erhan, 2001:117; Martens-Murhard, 1837⁴)

George Bethune English, Adams'a 23 Kasım'da İstanbul'dan şu bilgileri aktarır: “Size memnuniyetle belirtmek isterim ki şu anki Kaptan Paşa, 6 yıl önce İstanbul'da tanıştığım kişidir. İstanbul'da kaldığım süre içerisinde koruması altında olmak için kendisine ziyaret planlamaktayım. Birleşik Devletler'in ilgi alanına giren ve önemli olan aynı zamanda da görevim olan parçaları adım adım bir araya getirmek ve gerekli dökümanları toplamak için fırsatlarım olacaktır. ...Belirtmek isterim ki Sardunya bayrağı artık Karadeniz'de yol alabilmektedir. Bunun getirdiği kar ve faydalar öylesine muazzamdır ki, Birleşik Devletler'in neden şimdiye kadar bu

³ “Bay Bradish'ten, Bay Adams'a İstanbul'dan Yollanan 20 Aralık 1820 Tarihli Rapor”

⁴ “Bay Adams'tan, Bay G.B. English'e (Özel) Washington'dan Yollanan 2 Nisan 1823 Tarihli Belge”

pastadan bir pay almadığı konusunda şaşırılmış bulunmaktayım ve bu hedefe ilişkin çalışmalarına daha da hırslanmış durumdayım.” (Martens-Murhard, 1837⁵).

English, tüm çabalarına rağmen hedefleri doğrultusunda, İngiltere, İsveç ya da Hollanda ile Osmanlı arasındaki kapitülasyonların belgelerine ulaşamaz. Bunda şüphe uyandırmama isteği etkilidir. Ancak English 27 Aralık'ta Adams'a şu bilgileri aktarır: Genellikle Avrupa ülkeleri tarafından Osmanlı'ya aktarılan gümrük vergisi, değer üzerinden yüzde 3'ü geçmemektedir (Erol, t.y.: 11). Gümrük işletmesi ve çalışanlarına aktarılanlarla bu vergi yüzde 10'dur. Amerika Birleşik Devletleri gemileri ise İzmir limanlarında gümrük ofisi tarafından yüzde 15'lik bir vergiye maruz bırakılmaktadır. İzmir'deki Amerikan Konsülü Offley, bu ekstra yüzde 5'lik verginin alınmaması için İstanbul'a gelerek davasını sunduğunda ise yetkililerin yanıtı “Babıâli ve Amerika Birleşik Devletleri arasında herhangi bir yasal ticari ilişki bulunmadığından dolayı ekstra vergi alınmaktadır ve ilişkiler bu yönde devam ettikçe Amerikan gemilerinin Sultan topraklarında yasal ticaret hakkı yoktur.” biçiminde olmaktadır.

English'e göre, Amerika, Osmanlı Devleti ile bir ticarî anlaşma imzalarsa; gemilerinin büyüklüğü ve üstünlüğü nedeniyle, Osmanlı Devleti ile ticaretten en büyük kazancı da rakiplerine karşı avantajı da sağlayacaktır, zaten bu yüzdendir ki çoğu Avrupa ülkesi Amerikan donanmasını ve gemilerini kıskanmaktadır ve bu tür bir anlaşmanın önüne taş koymaktadır. Bunlar arasında İngiliz, Fransız ve emperyalist güçler bulunmaktadır (Martens-Murhard, 1837⁶).

English, avantajını belirttiği bir Osmanlı-ABD ticaret anlaşmasının imzalanması yolunda faaliyete geçer. Bununla ilgili olarak Kaptan Paşa ile bir görüşme sözü alır, fakat bu görüşme için 4 hafta bekler. Bu nedenle English, Babıâli'nin çevirmeni ile iletişime geçerek Reis Efendi (Dışişleri Bakanı) ile bir randevu belirlemesini ister. Tam bu sırada ise Kaptan Paşa'nın gizli çevirmeni ertesi gün Kaptan Paşa ile görüşebileceğini söyler. Kaptan Paşa, English'i pek hoş karşılar, kanepesinde yanına oturtur ve geleneksel kahve sunumunu yaptırır. English, genel iltifatlar ve kişisel sorulardan sonra, Amerika Birleşik Devletleri Hükümeti tarafından Osmanlı İmparatorluğu'nun Amerika Birleşik Devletleri ile bir ticari anlaşma yapma fikrine sıcak bakıp bakmadığını araştırmak için görevlendirildiğini söyler. Kaptan Paşa, English'e 4 gün içinde tekrar kendisine dönüş yapmasını, konu ile ilgili araştırma yapacağını belirtir. English, bu 4 günün sonunda tekrardan Kaptan Paşa ile görüşmek için gittiğinde, Paşa, kaptanları ile toplantı yaptığı için bir saat kadar beklemesini rica eder. Sonrasında toplantı odasına davet edilir. Kaptan Paşa, bu sohbet sırasında English'e, Luther Bradish'in başarısızlığının sebebinin ismini vermek istemediği bir Avrupalı elçi olduğunu belirtir. Ardından “Amerika Birleşik Devletleri Hükümeti

⁵ “Bay English'ten, Bay Adams'a İstanbul'dan Yollanan 23 Kasım 1823 Tarihli Rapor”

⁶ “Bay English'ten Bay Adams'a (Özel) İstanbul'dan Yollanan 27 Aralık 1823 Tarihli Rapor”

gizlice bir filo kaptanını görevlendirirsin ve Akdeniz'i geçerek benimle Ege'de buluşsun. Ben bu görüntü ile birlikte isteklerinizi Sultan'a aktarabilirim ve böylece bu girişimle birlikte Sultan'ın direkt olarak engellemek ya da kabul etmek isteği ortaya çıkmış olur. Eğer bu şekilde olursa ülkenize çok daha yararlı olacaktır aksi takdirde bir Amerikan elçisi gelip "Divan" ile görüşmeye çalışırsa karşısına çıkan istekleri ne görebilir ne de kontrol edebilir." der (Erhan, 2001:117). Bu görüşmenin ardından English, daha önce görüştüğü çevirmene, Reis Efendi ile randevusuna gerek kalmadığını belirtir, çünkü Kaptan Paşa ile yaptığı görüşmeler sonrasında bunu uygunsuz bulur. English daha sonra, yaşanan bu gelişmeleri ve Kaptan Paşa'nın planının uygunluğunu hükümetine bildirir. Ona göre; eğer Kaptan Paşa'nın planı işe yararsa belki de sonuçsuz kalacak bir girişimin masraflarına gerek kalmayacak; Sultan'ın hem dikkati çekilecek hem de niyeti aciliyetle sorgulanacaktır (Martens-Murhard, 1837⁷).

English, 14 Mayıs 1824 tarihinde Adams'a yazdığı bir mektupta; Kaptan Paşa aracılığıyla, Sultan'dan, Amerika Birleşik Devletleri'nden bir elçi gelmesi ve Babialı ile görüşmesi için izin istenmesi gerektiğini vurgular. Çünkü, Kaptan Paşa'ya yazılacak bu içerikte bir mektup; hem Amerika Birleşik Devletleri'nin doğudaki ticari amaçlarını açık edecek hem de Kaptan Paşa'yı bu tür bir anlaşmanın sonuçlanması durumunda alacağı hediye miktarları ile ilgili ümitlerini yüksek tutarak, uğruna çalışma motivasyonunu sağlayacaktır. Üstelik de bu tür bir mektubun Babialı'ya ve Sultan'a ulaşması zaten neredeyse bir yılı alacaktır ve şu anki durum ile o zamanki durum farklı olacaktır. Eğer durum daha da karıştırsa Amerika Birleşik Devletleri açısından erteleme veya geri çekilmek için bir sebep doğacaktır. Yok eğer karışmazsa sonrasındaki adımlarla kalıcı bir antlaşma yapılabilir (Martens-Murhard, 1837⁸).

7 Şubat 1825 tarihinde English, Amiral Rodgers kumandasındaki North Carolina gemisine yorumcu ve çevirmenlik yetkisiyle görevlendirilir. Bu yetki Adams tarafından Amiral Rodgers'a bildirilir. Adams, Amiral'e; bu yaz olacak yolculuğu sırasında Türk donanması ve başındaki Kaptan Paşa ile karşı karşıya gelmesinin muhtemel olduğunu, böyle bir durumda da Kaptan Paşa'dan ticaret anlaşması ile ilgili son durumu ve Karadeniz'de Amerikan ticaretinin oynayabileceği rolle ilgili hassas bilgileri edinmesini söyler. Ardından bu görüşmenin öncesinde veya sonrasında herhangi bir dikkat çekici hareket ya da söylemde bulunmaması gerektiğini de ekler (Erhan, 2001:117; Martens-Murhard, 1837⁹).

⁷ "Fransız Gemisi Goelette François Henriette ile İstanbul'dan İzmir'e yolculuk sırasında, Bay English'ten Bay Adams'a Yazılan 8 Şubat 1824 Tarihli Rapor"

⁸ "Bay English'ten, Bay Adams'a (Özel)'a Washington'da Yazılan 14 Mayıs 1824 Tarihli Rapor"

⁹ "Bay Adams'tan, Amiral Rodgers'a (Gizli), Washington'dan Yazılan 7 Şubat 1825 Tarihli Belge"; "Bay Adams'tan, Amiral Rodgers'a, Washington'dan Yazılan 9 Şubat 1825 Tarihli Belge"

John Quincy Adams'ın Amerikan başkanı olmasının ardından yeni Dışişleri Bakanı Henry Clay olur. Clay, 6 Eylül 1825 tarihinde Amiral Rodgers'a yazdığı özel bir mektupla; şartların doğması ve uygun olması halinde, bir ticaret anlaşması metninin hazırlanarak Kaptan Paşa'ya verilmesini ve bu anlaşmanın Kaptan Paşa aracılığıyla Babıali'ye sunulmasını bildirir. Böylece anlaşma, bir bakan görevlendirerek müzakerelere gitmekten çok daha kolay ve ucuz olacaktır. Bu anlaşmada Amerika'nın öncelikli amacı, her nerede olursa olsun Türk limanları ile Türk topraklarında ticaret yapabilmek; Boğazlardan Karadeniz'e geçmek ve son olarak Amerikan ticaretinin yapacağı dalgalanmayı kontrol etmek ve gerekli döviz farklarını yönetmek için limanlara konsüller atayabilmektir (Martens-Murhard, 1837¹⁰).

Amiral Rodgers, kendisine verilen görevi yerine getirebilmek için, Kaptan Paşa'ya ulaşabilmenin yollarını arar ancak, tüm girişimleri sonuçsuz kalır ve Kaptan Paşa ile görüşmeden Ege Denizi'nden ayrılır. Amiral İzmir'deki Amerikan konsülü Offley'e, Kaptan Paşa'ya ulaştırılmak üzere bir mektup teslim eder. Bu mektupta Amiral Rodgers, Kaptan Paşa'ya; Fransa ve İngiltere ile olduğu gibi Amerika Birleşik Devletleri'nin de Osmanlı Devleti ile bir dostluk ve ticaret anlaşması yapmak göreviyle, görüşme yapmak isteğini belirtir (Martens-Murhard, 1837¹¹).

30 Kasım 1825 tarihinde Offley, Amiral Rodgers'a çok önemli bilgiler aktarır. Buna göre; yarı resmî bilgiler ışığında, Birleşik Devletler filosu ile birlikte İstanbul'a bir bakan ulaştırılmaması İstanbul'da hayalkırıklığı yaratmıştır. Şu anki ortak inanç ise bir bakanın ulaşması durumunda ticari bir anlaşmanın çabucak hazırlanıp bitirilebileceği yönündedir ve İstanbul bu beklenti içerisinde. Eğer Babıali ile bir anlaşma yapmak isteniyorsa Amerikan hükümetinin artık bir dostluk ve ticaret anlaşması görüşebilecek ve sonlandırabilecek yetkilere sahip bir görevli veya yetkili göndermesi geciktirilmemelidir. Anlaşmanın sonlandırılması dahilinde Osmanlı görevlilerine verilecek geleneksel hediyeler belirlenmelidir ki burası en hassas ve yönetim gerektiren konudur, masraftan kaçınılmamalıdır. Karadeniz ticareti, yıllık 1000 gemiden fazla bir trafiğe sahip olmakla birlikte, Rusya gibi yılın sadece 10 ayında ulaşılabilir olan bir bölgeye de açılım sağlamaktadır. Karadeniz ticareti ile zamanla bu ülkenin üretilmediği ürünler sayesinde Amerika'ya büyük katkı sağlanabilir (Martens-Murhard, 1837¹²).

Amiral Rodgers, Birleşik Devletler Dışişleri Bakanı Clay'e North Carolina Gemisi'nden, Urla (Anadolu)'dan, 19 Temmuz 1826 tarihinde Osmanlı filosunun başındaki Kaptan Paşa ile bir görüşme sağladığına dair mektup yazar. Kaptan Paşa,

¹⁰ “Bay Clay'den, Amiral Rodgers'a (Özel), Washington'dan Yazılan 6 Eylül 1825 Tarihli Belge”

¹¹ “Amiral Rodgers'tan, Bay Clay'e Amerikan Gemisi North Carolina Gibraltar Körfezi'nden Yazılan 14 Ekim 1825 Tarihli Rapor”

¹² “Amiral Rodgers'tan, Bay Clay'e Amerikan Gemisi North Carolina'dan Yazılan 25 Aralık 1825 Tarihli Rapor”

Amiral Rodgers'ı ve onun yanında yer alan İzmir'deki Amerikan konsülü David Offley ve yorumcu olarak bulunan George Bethune English'i çok iyi karşılar. Kaptan Paşa hem milleti hem de ülkesi olarak Amerika Birleşik Devletleri'ne sıcak baktığını ve Sultan'ın da aynı görüşleri paylaştığını; ayrıca bir anlaşma ile bu dostluğu somutlaştırmanın iki ülkeye de yararlı olacağını belirtir. Paşa, Amiral Rodgers'a bu durumu vakit kaybetmeden Sultan'ın bilgisine sunacağını söyler. Ancak İstanbul'da yakın vakte olan askeri sistem değişiklikleri yüzünden hükümet bunu hemen değerlendiremeyecektir. Bu nedenle Paşa, en geç 3 ya da 4 ay içerisinde İstanbul'a geri döndüğünde iki tarafın da yararına olabilecek bir durum ve anlaşma için kendi etkisini kullanarak hükümetini ikna edebileceğine dair Rodgers ve yanındakilere güvence verir ve sonrasında ise sonuçları aktaracağını ifade eder. Amerikan filosu ayrılmak üzereyken, Paşa'nın özel tercümanı ayrılış hediyeleri ile birlikte Amiral Rodgers'ın yanına ulaşır. Kaptan Paşa'nın, Rodgers'tan Amerikan deniz savaşlarının tasvirlerini, büyük şehirlerinin planlarını, Amerika Birleşik Devletleri'nin genel bir haritasını ve yeni kalyonlarının ve özellikle savaş gemilerinin taslaklarını iletmesini istediğini bildirir. Nitekim Kaptan Paşa, Amerikan gemisi "North Carolina"dan çok etkilenmiştir ve şimdiye kadar gördüğü İngiltere, Fransa ve Rusya'nın en büyük şanlı gemilerinin bile bu geminin yanından geçemeyeceği düşüncesindedir (Kurat, 1959:14; Martens-Murhard, 1837¹³).

Olumlu giden ilişkilere rağmen 14 Şubat 1827 tarihinde Amiral Rodgers, Kaptan Paşa'nın göndereceğine söz verdiği iletişimin hâlâ kendisine ulaşmadığını bildirir. Amiral'e göre; bu tavır, şu sıralar Avrupa güçleri'nin çeşitli kimseleri tarafından, bir fırkateyn içerisinde silah ve mühimmat bulunduğu ve bunların Osmanlı'nın düşmanlarına, Amerika'nın bilgisi dahilinde aktarıldığı söylentilerinin gezdirilmesi sebebiyle olabilir (Martens-Murhard, 1837¹⁴).

25 Kasım 1827'de, Offley'nin, Amerika Dışişleri Bakanı Clay'e aktardığı bilgilere göre; Amiral Rodgers'ın ayrılışından sonra Hasan Paşa, İzmir konsülü Offley'e ulaşarak, hâlâ İstanbul'a bir elçi gönderilmemiş olduğu için bu durumun İstanbul'da bir hayal kırıklığı yarattığını ifade eder. Offley de kendisine, Osmanlı'nın şu anki dostane durumu ilerletici bir tutum sergilememesi nedeniyle Birleşik Devletler tarafında da aynı ölçüde bir kaygının uyandığını belirtir.

2. Ticaret Antlaşmasının İmzalanması Yolunda Son Girişimler

21 Temmuz 1828 tarihinde, Amerikan Donanması'nın Akdeniz filo kaptanı William M. Crane, ve İzmir Amerikan ticari konsolosu David Offley, kendilerini, tek tek ve grup olarak, Amerika Birleşik Devletleri adına, Babıali Hükümeti ile veya kendileri

¹³ "Amiral Rodgers'tan, Bay Clay'e, Amerikan Gemisi North Carolina'dan, Urla (Anadolu)'dan Yazılan, 19 Temmuz 1826 Tarihli Rapor"

¹⁴ "Amiral Rodgers'ın Amerikan Gemisi North Carolina'dan, Malta'dan Yazdığı, 14 Şubat 182X (7) Tarihli Rapor"

adına görüşecek kişi veya kişiler ile görüşmek, müzakere etmek ve anlaşmak ve bir seyrüsefer ve ticaret anlaşması oluşturmak ve imzalamak, Amerika Birleşik Devletleri Başkanına son onayı için aktarmak amacıyla Amerika Birleşik Devletleri sözcü ve görevlileri olarak ilan edilir (Erol, t.y.:11). Ardından görevin gizliliği konusuna da dikkat çekilir. Yapılması planlanan anlaşmada; Birleşik Devletlerin amaçladığı iki ana etken vardır. Bunlardan birincisi, Osmanlı Babıali'si ile kalıcı ve dostluk bağları üzerine kurulmuş ticari ilişkiler geliştirmek, ikincisi ise Amerikan gemilerinin Karadeniz'e geçişini sağlamaktır. Hedefler arasında, Osmanlı Devleti'nin, bazı devletlere tanıdığı dinî ayrıcalıkların, Amerika Birleşik Devletlerine sağlanması da yer almaktadır. Bu kapitülasyonların 1740 yılında Fransa'ya verilen kapitülasyonlardaki maddelerden oluşması istenilmektedir (Martens-Murhard, 1837¹⁵). ABD ve Osmanlı Devleti arasında imzalanması hedeflenen ticarî antlaşmayla ilgili olarak 20.000 dolarlık bir miktar, Akdeniz filosu kaptanı William M. Crane'e, dış ilişkilerdeki rolü ve 22 Temmuz'da kendisine iletilen bu emirler dolayısıyla aktarılır (Martens-Murhard, 1837¹⁶). Edward Wyer'a da Akdeniz Donanma Filosu komutanına sekreterlik ve iletişim görevi verilir (Martens-Murhard, 1837¹⁷).

9 Ağustos 1829 tarihinde, David Offley, General Jackson'a; Osmanlı Devleti'nin İngiltere, Fransa ve Rusya ile olan görüşmeleri nedeniyle, ticaret antlaşması ile ilgili müzakerelerin askıya alındığını fakat durdurulmadığını bildirir. Ona göre; bir süre daha beklemek gerekir. Çünkü, Osmanlı, Rusya ile olan ilişkileri kopardığı anda Amerikan ticaretini yükseltmek ve geliştirmek için atılacak adımlar için daha doğru bir zaman gelmiş olacaktır (Martens-Murhard, 1837¹⁸).

12 Eylül 1829 tarihinde, Amerika Birleşik Devletleri Başkanı Andrew Jackson tarafından, elçiler Biddle, Offley ve Rhind'a, Amerika Birleşik Devletleri için, Babıali Hükümeti ile veya kendileri adına görüşecek kişi veya kişiler ile görüşmek, müzakere etmek ve anlaşmak ve bir seyrüsefer ve ticaret anlaşması oluşturmak ve

¹⁵ “Amerika Birleşik Devletleri Başkanı John Quincy Adams'ın, Kaptan Crane ve Bay Offley'e Tam Yetki Verdiğine Dair 21 Temmuz 1828 Tarihli Belge”; “Bay Van Buren'dan Amerikan Delegationine Devlet Departmanı'ndan, Washington'dan Yazılan 12 Eylül 1829 Tarihli Belge”

¹⁶ “Amerika Birleşik Devletleri Başkanı John Quincy Adams'tan, Bay Southard'a Washington'dan Yollanan 23 Temmuz 1828 Tarihli Belge” ; “Bay Southard'dan, Bay Call'a Donanma Departmanı'ndan Yazılan 23 Temmuz 1828 Tarihli Belge”; “Bay Southard'dan Kaptan Crane'e Donanma Departmanı'ndan Yazılan 23 Temmuz 1828 Tarihli Belge”

¹⁷ “Bay Southard'dan, Kaptan Parker'a Donanma Departmanı'ndan Yazılan 23 Temmuz 1828 Tarihli Belge”

¹⁸ “David Offley'den, General Jackson'a, İzmir'den Yazılan 9 Ağustos 1829 Tarihli Belge”

imzalamak için tam yetki verildiği bildirilir (Martens-Murhard, 1837¹⁹). Bu iş için 20.000 dolar tahsis edildiği, bir kez daha bildirilir (Erhan, 2001:120; Martens-Murhard, 1837²⁰).

Charles Rhind, görevi alır almaz yaklaşık 2,5 ay süren uzun bir yolculuğun ardından 8 Şubat 1830 tarihinde İstanbul'a ulaşır.²¹ 13 Şubat'ta, Reis Efendi onu kibar ve dostane bir şekilde karşılar. Bundan sonra Rhind, Reis Efendi'ye, Amerika Birleşik Devletleri Hükümetine gönderdiği notun alındığını belirtir. Rhind ayrıca Amerikan başkanının da Babıali ile dostane ilişkiler içerisinde vakit kaybetmeden bir komisyon oluşturarak, İstanbul'da bu iki büyük millet ve ülkeyi bir araya getirmek, gerek ticari gerekse manevi yönden iki tarafın da memnun olabileceği bir anlaşma ile bu ilişkileri somutlaştırmak istediğini belirtir. Reis Efendi, Babıali'de de bu hislerin hakim olduğunu ifade ederek, önceki görüşmelerde de teklif edildiği gibi gümrük aşamasındaki yüzde 5'lik vergi oranının kabul görmesi durumunda bir anlaşmanın hemen sonlandırabileceğini söyler. Rhind de buna bir itirazlarının olmadığını, fakat yine de bir madde içerisinde belirtilerek; eğer diğer güçler ile yapılan anlaşmalar, ki bu anlaşmalar bitmek üzere, yenilendiğinde farklı bir oran ile karşılaşırsa, Amerikan ticaretini diğer devletler ile aynı düzeye çekmelerini hedefleyen açıklamalar koyulursa, memnun olacaklarını belirtir. Reis Efendi, bunun adil bir teklif olduğunu, böyle bir maddenin anlaşmada yer almasına Babıali'nin göz yumabileceğini söyler. Rhind, Reis Efendi'ye, Amerika Birleşik Devletleri başkanının, böyle bir komisyonu onun sadece ufak bir notuna güvenerek kapılarına kadar gönderdiğini ve Osmanlı Babıali'si ile bir anlaşma yapma isteğinin bu yönde anlaşılabilmesine dikkatini çekerek, Amerikan başkanının bu titizliğine dikkat çekmesini rica eder. Reis Efendi de Birleşik Devletler Başkanının bu samimiyetine teşekkür eder. Reis Efendi de bu anlaşmanın sonuçlandırılmasını istediğini söyler fakat anlaşmada gizli bir madde bulundurmamak istemez ve vergi oranının yüzde 4 olmasını teklif eder. Rhind tek istediklerinin diğer milletlerle aynı çatı altında ve aynı saygı ile eşit değerlendirilmek olduğunu, böyle bir madde konulmadan bir anlaşma kabul edemeyeceklerini belirtir. Reis Efendi, durumu rapor edeceğini ve birkaç gün içerisinde kendisinden haber beklemesini söyler. Rhind, Reis Efendi'den hızlı bir şekilde net bir yanıt aktarmasını diler. O da 2-3 gün içerisinde yanıtını aktaracağını söyler.

¹⁹ "Amerika Birleşik Devletleri Başkanı Andrew Jackson'ın, M. Van Buren Aracılığıyla, Elçiler Biddle, Offley ve Rhind'a Tam Yetki Verdiğine Dair, 12 Eylül 1829 Tarihli Belge"

²⁰ "General Jackson'dan, Bay Branch'e Gönderilen 12 Eylül 1829 Tarihli Belge"; "Bay Branch'ten, Kaptan Biddle'a Yazılan 12 Eylül 1829 Tarihli Belge"; "Bay Branch'ten, Bay M'Call'a Yazılan 12 Eylül 1829 Tarihli Belge"; "Bay Van Buren'dan, Kaptan Biddle'a Yazılan 12 Eylül 1829 Tarihli Belge"

²¹ Bazı kaynaklarda bu tarih 6 Şubat 1830 olarak verilmektedir. (Bkz. Doğan, 1996:23; Kurat, 1959:15).

16 Şubat'ta, Pertev Reis Efendi, görevinden alınır ve yerine Hamid Efendi atanır. Rhind, Çevirmen Navoni'den Reis Efendi'den bir görüşme talep etmesini ve yeni makamı için tebriklerini iletmesini ister. Yeni Reis Efendi, Bay Navoni'yi kabul eder ve departmanının iç işlerine girer girmez, onların işlemleriyle de ilgileneneğini iletir. Başlayan Ramazan boyunca bayram ertesine kadar herhangi bir görüşme yapılamayacağını ancak akşamları kendisini gelip görebileceklerini iletir. Navoni'ye, Rhind'e saygılarını iletmesini ve kendisiyle tanışmak istediğini ayrıca bu anlaşmayı tamamlamak istediğini de söyler. 28 Şubat'ta Navoni, Reis Efendi'ye komisyonun bir kopyasını iletir. O da kendisinden önce gelen Reis Efendi ile geçen diyalogları ve durumları Navoni'ye sorar, Navoni de iletir. Reis Efendi bunun üzerine bir anlaşma sağlayabilmek için gerekli yetkiyi elde etmek için işlemleri başlatacağını ve bu anlaşmanın en kısa süre içerisinde tamamlanacağını Navoni'ye iletir. Rhind, 2 Mart'ta tekrar Navoni'yi göndererek Reis Efendi ile bir görüşme sağlamak ister. Bunun üzerine Reis Efendi kendisi yerine Beylikçi Efendi (Devlet bakanı) yi yetkilendirir ve kendisinin görüşme sonucunu ona aktaracağını iletir.

6 Mart günü Navoni, Beylikçi Efendi ile bir görüşme sağlar. Bay Navoni görüşmeye kendisinin bir önceki müzakereler ile ilgili Bay Offley ve Bay Bradish ile ilgili kapsamlı bilgisi olduğunu belirterek başlar. Buna karşılık ise Beylikçi Efendi Osmanlı İmparatorluğunun o dönemde iyi bir durumda olmadığını, daha büyük meseleler ile çelişkiler içerisinde olduğunu, ve ****²²'yi gücendirmek istemediklerini belirtir. Beylikçi Efendi, Reis Efendi ile 9 Mart'ta bir görüşme ayarlamaya çalışacağını ve kendisinin de bu görüşmede bulunacağını söyler. Rhind, 9 Mart sabahında Bay Navoni'yi, Babîali'ye Reis Efendi'nin o akşamki randevusunu kesinleştirmesi için gönderir. Reis Efendi, Navoni'ye, Osmanlı gemilerinin Amerika'ya gitmediğini belirterek, Bâbîali'nin bu anlaşmadan tek çıkarının uygulanacak vergi oranı olduğunu söyler (Doğan, 1996:23; Kurat, 1959:15). Navoni bunu Rhind'e aktardığında Rhind, "Avrupa'nın daha mütevazî güçlerine bile yapılmayan talepler Amerika Birleşik Devletleri'nin önüne sürüldüğündeki şaşkınlığımı mazur görünüz..." şeklinde yazılı bir yanıt verir. Ardından Navoni aracılığıyla Beylikçi Efendi ve Reis Efendi'ye, Amerikanın gözettiği bir anlaşma taslağını yollar. Bu taslağa göre: Amerika Birleşik Devletleri diğer büyük devletler ile bir görülecek, aynı vergileri verecek ve vatandaşları da özellikle Fransa ve İngiltere vatandaşlarının sahip olduğu ayrıcalıklara ve haklara sahip olacaktır. Ayrıca bundan sonra Amerikan gemileri Karadeniz'e dilediği gibi ücretsiz ve hiçbir koşulda bekletilmeden geçebilecektir.

²² Belgede adı geçen devletin isminin özellikle silindiği görülmektedir. Çünkü tahribat sadece bu devlet ve temsilcisinin adının geçtiği yerde yapılmıştır.

3. 7 Mayıs 1830 Tarihli ABD-Osmanlı Devleti Ticaret Antlaşması'nın İmzalanması

12 Mart günü Rhind, Reis Efendi ile görüşme sağlar. Görüşmede Beylikçi Efendi de bulunmaktadır. Bu görüşmede Rhind, Reis Efendi'ye; her ne kadar bilinen bir Avrupa ülkesinin kayıtlarında bu anlaşmanın kendileri tarafından engellendiği yazılsa da, Amerika Başkanının, Osmanlı Babîâli'sinin kendi varlığının, gücünün ve şerefine farkında olduğunu ve şu anki şartlarda işlerinde böyle bir dış müdahaleye müsamaha göstermeyeceğine güvendiğini bildirir. Reis Efendi, süreçte bir zorluk yaşanmayacağını ve teklife karşılık birkaç gün içerisinde muhtemel olumlu yanıtın geleceğini belirtir.

16 Mart 1830 tarihinde Osmanlı Sultanı, özel katibine acil olarak, Reis Efendi'nin bu anlaşmayı tamamlaması için bir emir yazmasını iletir. 17 Mart'ta ise Bay Navoni, Reis Efendi ile görüşür. Reis Efendi, Sultan'ın emirlerini ve onayını aldığını, bu konuyla ilgili görevlendirilen Amerikan heyetinin de gelmesi ile birlikte Bayram zamanı bu anlaşmayı imzalayabileceklerini belirtir. Bununla ilgili işin de Rhind tarafından Navoni aracılığıyla bildirilen, iki madde esas alınarak bitirildiğini aktarır. Rhind, Sultan'ın emirleri ve Reis Efendi'nin sözü ile görevini başarmış olarak düşünür ve konu o akşam Divan'a sunulur.

20 Mart'ta Avrupalı bir diplomat²³ son iki gündür Divan mensupları ile iletişime geçerek koyulacak vergi oranının yüzde 5 seviyesinde kalmasını önermekte ve Amerikalıların bu oranı ödeyeceğinden emin olduğu bilinmekte olarak kendini savunmaktadır. Ertesi gün Reis Efendi, Navoni'den, Amerikan heyetinin, kara yoluyla ya da fırkateyndeki silahları gizlenmiş şekilde gelmelerini rica eder. Rhind bu duruma tepki gösterse de yüksek mertebedeki bir arkadaşından, bu anlaşmayı hemen bitirmek ve bir gün bile geçmeden imzalamak gerektiğine ilişkin tavsiye alır. Ardından vakit kaybetmeden Bay Navoni'yi, Reis Efendi'den bir görüşme talep etmesi için görevlendirir. Rhind bu arada durumdan emin olmak için, Amiral Rodgers ile North Carolina gemisinde görüştüğü eski Kaptan Paşa şimdiki Serasker Paşa ile 31 Mart'ta saat 11:00'de görüşür. Bu görüşme başladığı anda Avrupalı bir diplomat²⁴ odaya gelerek Serasker Paşa ile yapılacak görüşmede kendisinin de davetsiz bir şekilde yer alacağını belirtir. Rhind ve Navoni diplomasi ahlâkına uymayan bu kişinin görüşmede yer almasını engellemek amacıyla odayı terk eder. Sonrasında Serasker ile yeniden görüşme sağlanır. Bu görüşmede Rhind, antlaşmanın imzalanabilmesi için Reis Efendi'den bir tarih beklediğini söyler ve 3 Nisan gününe randevu almayı başarır. Avrupalı diplomat ise bir yandan engelleme çalışmalarına yazılı bir protesto göndererek devam etmektedir. Bu protestoda Amerika Birleşik Devletleri ile bir anlaşma yapılmamasını ve yüzde 5'lik vergi oranının Amerikanlar

²³ Adı belgelerden özellikle silinmiş görünmektedir.

²⁴ Adı belgelerden özellikle silinmiş görünen diplomattır.

tarafından ödeneceğine inandığını zira kendisinin tüm görüşmeleri bunun üzerinden yaptığını bildirir.

3 Nisan günü Rhind, Reis Efendi'nin sarayına varır ve saat 11:00'de kendisi ve diğer bürokratlarla da görüşme imkânı bulur. Bu görüşmede, Reis Efendi, Rhind'e, kendisinden önce gelen Reis Efendi'nin, Divan öncesinde Amerika'nın yüzde 5'lik bir vergi payını ödemeyi kabul ettiğine dair bir açıklama yaptığını söyler. Rhind, eski Reis Efendi Pertev'in böyle bir açıklama yapmasını şaşkınlıkla karşıladığını ve önceki yıl yapılan görüşmelerin bir noktaya varmamasının, bu yüzde 5'lik oran konusunda kendisinin ısrarı olduğunu belirtir. David Offley ise bu duruma tepki göstererek pasaportlarını ister ve sonrasında oradan ayrılır. Rhind, Reis Efendi'ye, söz konusu Avrupalı diplomatın, açıkça böbürlendiğini ve Osmanlı Devleti ile Amerika arasındaki antlaşmayı engellemelerini yazıya aktardığını, gazetelerinde bile önceki görüşmeleri kendilerinin bozduğunu yazdığını aktarır. Bunun ardından Rhind, eğer Babîâli de bu antlaşmayı engellemeye çalışan Avrupalı diplomatla aynı düşüncelere sahipse, görüşmelerin sonlandırılmış olarak kabul edilip pasaportlarının teslim edilmesini rica eder. Bundan sonra Rhind ile Reis Efendi arasında yoğun bir tartışma başlar. Rhind bu tartışma sırasında, Edirne Anlaşması gereğince Rusya tarafından tüm dünyaya açıklanan bildirge ışığında Karadeniz geçişinin tüm milletlere açık olduğu bilgisinin ellerinde olduğunu ve ülkesine eli boş dönmektense, St. Petersburg'a yola çıkıp Rus İmparatoru'ndan bu hakkı elde etmeye dair yardım isteyeceğini belirtir. Bunun üzerine Reis Efendi, Rhind'den bir kere daha düşünmesini rica eder. O da bu konuyu bugünlük düşüneceğini ve yarın itibariyle bir değişiklik olmazsa Rusya'ya doğru yola çıkacağını belirterek, oradan ayrılır.

5 Nisan günü Navoni, Reis Efendi'ye, bir değişimle birlikte düzenleme yapılmayacaksa Rusya'ya doğru yola çıkacağını iletir. Reis Efendi de durumu Divan'a aktaracağını ve Sultan'ın görüşünün birkaç gün içerisinde alınacağını bildirir.

7 Nisan günü ise Rhind'e, Sultan'ın görüşü ve emir doğrultusunda, anlaşmanın kendisinin istediği şekilde yapılacağı haberi ulaşır. Reis Efendi ise ertesi haftanın ilk günlerinde bir görüşme ayarlayacağını ve bu anlaşmayı artık sonlandıracaklarını müjdeler.

Rhind, buna uygun olarak da 7 Mayıs 1830 günü, saraya gider, orada Reis Efendi, Devlet Sekreteri ve Babîâli baş çevirmeni tarafından karşılanır. Reis Efendi kısa bir sohbetten sonra Türkçe anlaşmayı imzalayıp mühürler, Rhind de aynı şeyi Fransızca versiyonuna uygular ve ikisinin karşılıklı alışverişi sağlanır (Kurat, 1959:15; Martens-Murhard, 1837²⁵).

²⁵ “Charles Rhind'dan General Jackson'a İstanbul'dan Yollanan 10 Mayıs 1830 Tarihli Belge”

7 Mayıs 1830 tarihli bu antlaşmanın maddeleri şu şekildedir:

1. madde: İster Müslüman isterse Reaya olsun, Osmanlı Babialisinin herhangi bir tüccarı Amerikan limanlarından, ülkelerinden ve şehirlerinden geçerken, en sevilen diğer ülkelerin tüccarlarının gördüğü muameleyi görecektir ve verdiği vergiler aynı oranda olacaktır. Aynı şekilde Amerikan tüccarları, Osmanlı'nın iyi savunulan devletlerinden ya da limanlarından birine gelmesi durumunda, en sevilen müttefiklerin tüccar ve vatandaşlarının ödediği vergi ve kefaletler dışında kötü bir muameleye maruz bırakılmayacaktır. İki tarafta da seyahat pasaportları sunulmalıdır.

2. madde: Babıali gerek gördüğü Amerika'ya ait ticari noktalarda konsolosluklar kurabilir ve gerek gördüğü vatandaşlarını elçi olarak atayabilir.

3. madde: Babıali'nin devletlerinde ve limanlarında yerleşmiş olan Amerikan tüccarlar kendilerine birer arabulucu tutabilir ve diğer sevilen devletlerin tüccarlarının gördüğü muameleyi görecektir.

4. madde: Eğer Osmanlı Devleti vatandaşları ile Amerikan vatandaşları arasında bir dava baş gösterirse, hiçbir şekilde bir Amerikan elçisi bulunmadan karara varılmayacaktır. 500 kuruşu geçen durumlarda ise durum Babıali'ye aktarılacak ve eşitlik ve adalet kavramları içerisinde değerlendirilecektir.

5. madde: Osmanlı Devleti topraklarında veya sularında ticaret yapan gemiler, kendi bayrakları ile güvenle gidip gelebilir, fakat farklı bir devletin bayrağını almamalı, bu güçlerini farklı bir devletin gemisine veya tüccarına, Reaya'nın gemi ve tüccarları da dahil olmak üzere, sağlamamalıdır.

6. Madde: İki tarafa ait savaş araç ve gemileri birbirlerine donanma sınırları dahilinde arkadaşça tavır takınmalıdır.

7. Madde: Amerika Birleşik Devletleri'ne ait ticari gemiler her sevilen ülkenin gemilerine uygulanan muamele gibi boğazdan ve imparatorluk alanından geçme hakkına ve Karadeniz'e yüklü ya da yüksüz ulaşma hakkına sahiptir. Bu yükler Osmanlı kaynaklı da olabilir kendi ülkelerinden de.

8. madde: İki tarafın ticari gemileri asker veya mühimmat taşımak için eğer kaptanları razı olmaz ise zorla alıkoynamaz ve nakliyata zorlanamaz.

9. madde: Eğer iki taraftan herhangi birinin ticari gemilerinin yok olması durumunda, diğer taraf hem tayfanın kurtarılması için hem de varsa kurtarılacak mallar için yardım etmek durumundadır. Sonrasında bu mallar kazanın en yakınındaki elçi huzurunda sahiplerine ulaştırılacaktır (Armaoğlu, 1991:1-4; Kurat, 1959:16; Martens-Murhard, 1837²⁶).

²⁶ “Andrew Jackson'ın, Mümessiller Başkanlığına Yolladığı 29 Mayıs 1832 Tarihli Belge”

4. Sonuç

Amerika Birleşik Devletleri'nin 1783'te bağımsız bir güç haline gelmesinin ardından İngiltere Akdeniz'e giden Amerikan gemileri üzerindeki himayesini kaldırır. Çünkü artık diğer Avrupa devletleri gibi İngiltere de yeni bir gücün Akdeniz pazarlarına girmek istemesini kendi çıkarları açısından hoş karşılamamaktadır. Bu durumda Akdeniz ticaretine büyük önem veren Amerika, Garp Ocakları ile ayrı ayrı anlaşmalar yapmak zorunda kalır. Bu anlaşmalara göre, ABD gemilerinin bölgede serbestçe ticaret yapmalarına engel olunmayacak, ABD hükümetleri de Garp Ocaklarına her yıl vergi verecektir.

ABD ile Osmanlı Devleti arasında diplomatik ilişkilerin kurulması sürecinde ise neredeyse tüm adımlar ABD tarafından atılır. Çünkü Birleşik Devletler yönetimi, Osmanlı karasularında ticaret yapan Amerikalı tacirlerin, Avrupalı tacirlerle aynı haklardan ve vergi oranlarından yararlanmalarını istemektedir. Bir diğer önemli hedef Amerikan gemilerinin Boğazlardan, Karadenize geçişini sağlayarak, Rusya gibi önemli bir devletin bulunduğu bölgeye de açılım gerçekleştirebilmektir. Çünkü Karadeniz ticareti ile zamanla bu ülkenin üretmediği ürünler sayesinde Amerika'ya büyük katkı sağlanabilecektir. Bu hedefler doğrultusunda bir ticaret antlaşmasının yapılması konusunda ilk önemli adım, 14 Nisan 1820 yılında Luther Bradish için bir pasaport çıkartılması ve İstanbul'a yollanmasıyla atılır. Böylelikle Amerika'nın ardı arkası kesilmeyen, ısrarcı politikaları sonucu, Osmanlı Devletiyle arasında diplomasi trafiği de başlamış olur. Bradish, Adams'ın kendisine verdiği görev doğrultusunda İstanbul'a gelerek Babıali ile yapılacak ticari bir antlaşmanın avantajlarını ortaya koyar ve böyle bir ticaret antlaşmasının imzalanması için en iyi yolun, arabulucu bir ülke veya kurum kullanmak yerine Babıali ile direkt iletişim kurmak olduğunu rapor eder. Çünkü Avrupa ülkeleri Babıali ve Birleşik Devletler arasında imzalanacak bir ticari antlaşmaya karşı çıkmaktadır. Hatta Avrupalı bir devlet böyle bir antlaşma yapıldığı takdirde Babıali'ye savaş açacağını bildirmiştir.

Osmanlı Devleti ile Amerika Birleşik Devletleri arasında bir ticaret antlaşmasının yapılabilmesi için bu defa 2 Nisan 1823 tarihinde, George Bethune English görevlendirilir. Adams, ondan görevini gizlilik içinde sürdürmesini ister. English, İstanbul'a gelir ve bir ticaret antlaşması imzalanması yolunda faaliyete geçer. Çünkü English de gemilerinin büyüklüğü ve üstünlüğü nedeniyle Amerika'nın, Osmanlı Devleti ile ticaretten rakiplerine karşı en büyük kazancı ve avantajı sağlayacağı düşüncesindedir. English, Osmanlı Kaptan Paşası ile görüşme olanağı bulur. Kaptan Paşa, Avrupa devletlerinin görüşmelere müdahale etmelerinden çekinmektedir. Bu nedenle, görüşme sırasında English'e, ABD hükümetinin gizlice bir filo kaptanını görevlendirmesini ve kendisiyle Ege Denizinde buluşmasını önerir. Birleşik Devletler hükümeti bu öneriyi kabul eder. 7 Şubat 1825 tarihinde Amiral Rodgers kumandasındaki North Caroline gemisi yola çıkar. Amiral Rodgers'a Türk limanları

ile Türk topraklarında ticaret yapabilmek; Boğazlardan Karadeniz'e geçmek ve son olarak istenilen her yere konsolos tayin edilebilmesi ayrıcalıklarının içeren bir antlaşma imzalaması için yetki verilir. Bu yetkinin ardından Amiral Rodgers, yanında İzmir'deki Amerikan konsolosu David Offley ve George Bethune English olduğu halde Kaptan Paşa ile görüşür. Taraflar birbirlerine çeşitli hediyeler sunar. Olumlu giden ilişkilere rağmen görüşmeler, Kaptan Paşa'nın İstanbul'a bir elçinin gönderilmesini istemesinin ardından bir antlaşma sağlanmadan son bulur. 1828 yılına kadar görevliler arasında yeni bir müzakere olmaz.

21 Temmuz 1828'de ABD hükümeti, Akdeniz filo kaptanı William M. Crane ve İzmir Amerikan ticari konsolosu David Offley'i bir ticaret antlaşması oluşturmak ve imzalamakla tam yetkili olarak görevlendirir. Ancak Osmanlı Devleti'nin 1829 yılında İngiltere, Fransa ve Rusya ile olan görüşmeleri nedeniyle, ticaret anlaşmalarını ile ilgili müzakereler askıya alınır.

12 Eylül 1829 tarihinde, ABD Başkanı Andrew Jackson tarafından, bir ticaret antlaşması oluşturmak ve imzalamak üzere, bu kez elçiler Biddle, Offley ve Rhind'e tam yetki verilir. Rhind 2,5 ay süren bir yolculuğun ardından 8 Şubat 1830'da İstanbul'a ulaşır ve 13 Şubat'ta sarayda Pertev Reis Efendi ile buluşur. Reis Efendi, Rhind'in isteklerini rapor edeceğini söyler. 16 Şubat'ta Pertev Efendi yerine Hamid Efendi atanır. 12 Mart günü Rhind, yeni Reis Efendi ile görüşme sağlar. Bu görüşmede Reis Efendi, Rhind'in tekliflerine birkaç gün içinde büyük ihtimalle olumlu bir yanıt geleceğini söyler. 16 Mart 1830 tarihinde Osmanlı Sultanı, özel katibine, Reis Efendi'nin bu antlaşmayı tamamlaması için bir emir yazmasını iletir. 17 Mart'ta Reis Efendi, Rhind ile irtibatı sağlayan çevirmen Bay Navoni'ye, Amerikan heyetinin gelmesi ile birlikte Bayram zamanı bu antlaşmayı imzalayabileceklerini belirtir. Konu o akşam Divan'a sunulur. Bu arada bir Avrupalı diplomat gerek sözlü gerekse yazılı olarak bu antlaşmanın imzalanmaması için protesto ve baskılarına devam etmektedir. Rhind bu arada antlaşmanın imzalanmasından emin olmak için eski Kaptan Paşa ile 31 Mart'ta bir görüşme gerçekleştirir. Ancak bu görüşme başladığı anda Avrupalı bir diplomat davetsiz bir şekilde odaya gelerek görüşmede yer alacağını bildirir. Rhind bu durumda Reis Efendi'den antlaşmanın imzalanabilmesi için bir tarih beklediğini bildirerek odayı terk eder.

3 Nisan 1830 günü Rhind, Reis Efendi ile yeniden görüşür. Bu görüşme sırasında yoğun bir tartışma başlar. Rhind bu tartışma sırasında, Edirne Anlaşması gereğince Karadeniz geçişinin tüm milletlere açık olduğu bilgisinin ellerinde olduğunu ve gerekirse Rus İmparatoru'ndan bu hakkı elde etmeye dair yardım isteyeceğini belirterek oradan ayrılır. Reis Efendi ise ertesi hafta bu anlaşmayı artık ABD'nin istediği gibi sonlandıracaklarını iletir. Ardından 6 Mayıs günü Rhind'e anlaşmanın imza aşamasına hazır olduğunu ertesi sabah gelip işi bitirebileceğini söyler ve 7 Mayıs 1830 tarihinde taraflar arasında antlaşma imzalanır. Böylelikle Amerika'nın

Osmanlı Devletiyle bir ticaret antlaşması imzalayabilmek için giriştiği diplomasi mücadelesi 7 Mayıs 1830 tarihinde başarıyla sonlandırılmış olur.

Amerika'nın ticari rekabetini istemeyen Avrupalı devletlerden biri, 7 Mayıs 1830 tarihine kadar Amerika Birleşik Devletlerinin, Osmanlı Devleti ile anlaşmasını hiç istememiş ve buna engel olmaya çalışmıştır. Amerikanın güçlü donanmasıyla öncelikli olarak dönemin en güçlü sömürgeci devleti İngiltere'yi rahatsız etmesi beklendiğinden bu antlaşmaya engel olmak isteyen devletin de İngiltere olması kuvvetli ihtimaldir. Bu Avrupalı devletin ve temsilcisinin, her fırsatta bu anlaşmaya engel olması hatta, Amerika ve Osmanlı temsilcilerinin görüşmesini rahat bir şekilde basabilmesi, henüz 1820'li yıllarda bile Osmanlı'nın içine düştüğü diplomatik güçsüzlüğü göstermesi bakımından oldukça önemlidir.

Osmanlı tüccarları Amerika'ya gidecek durumda değildir, çünkü Osmanlı Devleti'nin okyanus aşabilecek gemileri bulunmamaktadır. Ayrıca Osmanlı Devleti 1828-1829 yıllarında Rusya ile savaşmış ve bu savaştan yenik çıkmıştır ve 1830'da da Cezayir Fransızlar tarafından işgal edilmiştir. Bu olayların tamamı Osmanlı Devleti'nin dış ticaretini olumsuz etkilemiş, bu nedenle Osmanlı ve Amerika Birleşik Devletleri arasındaki bu ticaret antlaşmasından büyük oranda Amerikalılar kârlı çıkmıştır.

Kaynakça

Arşiv Belgeleri

Geo.Fred. de MARTENS-Frederich Murhard, *Nouveau Recueil De Traités De L'europe (Avrupa Antlaşmaları Yeni Derlemesi)-1830-1834*, C. XI, Dieterich Kitabevi, Göttingen 1837, Dış Hatlar Ofisi'nden naklen.

“John Quincy Adams Onaylı, Bay Luther Bradish için Hazırlanan 14 Nisan 1820 Tarihli Pasaport”; “Bay Bradish'ten, Bay Adams'a İstanbul'dan Yollanan 20 Aralık, 1820 Tarihli Rapor”; “Bay Adams'tan, Bay G.B. English'e (Özel) Washington'dan Yollanan 2 Nisan 1823 Tarihli Belge”; Bay English'ten, Bay Adams'a İstanbul'dan Yollanan 23 Kasım 1823 Tarihli Rapor”; “Bay English'ten Bay Adams'a (Özel) İstanbul'dan Yollanan 27 Aralık 1823 Tarihli Rapor”; “Fransız Gemisi Goelette François Henriette ile İstanbul'dan İzmir'e yolculuk sırasında, Bay English'ten Bay Adams'a Yazılan 8 Şubat 1824 Tarihli Rapor”; “Bay English'ten, Bay Adams'a (Özel)'a Washington'da Yazılan 14 Mayıs 1824 Tarihli Rapor”; “Bay Adams'tan, Amiral Rodgers'a (Gizli), Washington'dan Yazılan 7 Şubat 1825 Tarihli Belge”; “Bay Adams'tan, Amiral Rodgers'a, Washington'dan Yazılan 9 Şubat 1825 Tarihli Belge”; “Bay Clay'den, Amiral Rodgers'a (Özel), Washington'dan Yazılan 6 Eylül 1825 Tarihli Belge”; “Amiral Rodgers'tan, Bay Clay'e Amerikan Gemisi North Carolina Gibraltar Körfezi'nden Yazılan 14 Ekim 1825 Tarihli Rapor”; “Amiral Rodgers'tan, Bay Clay'e Amerikan Gemisi North Carolina'dan Yazılan 25 Aralık 1825 Tarihli Rapor”; “Amiral Rodgers'tan, Bay Clay'e, Amerikan Gemisi North Carolina'dan, Urla (Anadolu)'dan Yazılan, 19 Temmuz 1826 Tarihli Rapor”; “Amiral Rodgers'ın Amerikan Gemisi North Carolina'dan, Malta'dan Yazdığı, 14 Şubat 182X (7) Tarihli Rapor”; “Amerika Birleşik Devletleri Başkanı John Quincy Adams'ın, Kaptan Crane ve Bay Offley'e

Tam Yetki Verdiğine Dair 21 Temmuz 1828 Tarihli Belge”; Bay Van Buren’dan Amerikan Delegationına Devlet Departmanı’ndan, Washington’dan Yazılan 12 Eylül 1829 Tarihli Belge; “Amerika Birleşik Devletleri Başkanı John Quincy Adams’tan, Bay Southard’a Washington’dan Yollanan 23 Temmuz 1828 Tarihli Belge” ; “Bay Southard’dan, Bay Call’a Donanma Departmanı’ndan Yazılan 23 Temmuz 1828 Tarihli Belge”; “Bay Southard’dan Kaptan Crane’e Donanma Departmanı’ndan Yazılan 23 Temmuz 1828 Tarihli Belge”; “Bay Southard’dan, Kaptan Parker’a Donanma Departmanı’ndan Yazılan 23 Temmuz 1828 Tarihli Belge”; “David Offley’den, General Jackson’a, İzmir’den Yazılan 9 Ağustos 1829 Tarihli Rapor”; “Amerika Birleşik Devletleri Başkanı Andrew Jackson’ın, M. Van Buren Aracılığıyla, Elçiler Biddle, Offley ve Rhind’a Tam Yetki Verdiğine Dair, 12 Eylül 1829 Tarihli Belge”; “General Jackson’dan, Bay Branch’e Gönderilen 12 Eylül 1829 Tarihli Belge”; “Bay Branch’ten, Kaptan Biddle’a Yazılan 12 Eylül 1829 Tarihli Belge”; “Bay Branch’ten, Bay M’Call’a Yazılan 12 Eylül 1829 Tarihli Belge”; “Bay Van Buren’dan, Kaptan Biddle’a Yazılan 12 Eylül 1829 Tarihli Belge”; “Charles Rhind’dan General Jackson’a İstanbul’dan Yollanan 10 Mayıs 1830 Tarihli Belge”; “Andrew Jackson’ın, Mümessiller Başkanlığına Yolladığı 29 Mayıs 1832 Tarihli Belge”.

Tetkik Eserler

- Armaoğlu, Fahir, (1991). *Belgelerle Türk-Amerikan Münasebetleri*, TTK Basımevi, Ankara.
- Baktıaya, Adil, (2010). “1830: Fransa’nın Cezayir’i İşgali, Abdülkadir’in Yükselişi ve Amerikan Kamuoyunda “Abdülkadir” Hayranlığı”, *Ortadoğu Etütleri*, Ocak, C. 1, Sayı:2, s.143-169.
- Doğan, Nuri, (1996). *Cumhuriyet Öncesi Türk Amerikan Ticaret Antlaşmaları*, Turan Yay., İstanbul.
- Erhan, Çağrı, (2001), *Türk-Amerikan İlişkilerinin Tarihsel Kökenleri*, İmge Kitabevi, Ankara.
- Erol, Mine, (t.y.). *Osmanlı İmparatorluğu’nun Amerika Birleşik Devletleriyle Yaptığı Ticaret Antlaşmaları*, Damla Matbaacılık, Konya.
- Güler, Yavuz, (2005). “Osmanlı Devleti Dönemi Türk-Amerikan İlişkileri (1795-1914)”, *Gazi Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, C. 6, Sayı 1, s.227-240.
- Kurat, Akdes Nimet, (1959). *Türk-Amerikan Münasebetlerine Kısa Bir Bakış (1800-1959)*, Ankara.
- Shaler, William, (1830). *Esquisse De L’etat D’Alger (Cezayir Eskizleri)*, İngilizceden Fransızcaya tercüme eden ve notlarla zenginleştiren X. Bianchi, Paris, Librairie Ladvocat , s.137-140.
- Şıvgın, Hale, (2013). “Amerika’nın Trablusgarp’a Askerî Müdahalesi: 1801-1805”, Yayına Haz. Haydar Çakmak, *ABD’nin Askeri Müdahaleleri 1801’den Günümüze*, İstanbul, Kaynak Yay., s.93-109.
- Şafak, Nurdan, (2003). *Osmanlı-Amerikan İlişkileri*, Osmanlı Araştırmaları Vakfı, İstanbul.
- Uçarol, Rifat, (1995). *Siyasi Tarih (1789-1994)*, Filiz Kitabevi, İstanbul .